

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Hz. Peygamber Dönemi Arap Yarımadası – Rum (Bizans) İmparatorluğu İlişkileri ve Rum (Bizans) Asıllı Sahâbîler

Arabian Peninsula – Roman (Byzantine) Empire Relations in the Period of the Prophet Muhammad and Companions of Roman (Byzantine) Origin

Mehmet EFENDİOĞLU*

Öz: Arap asıllı olup hayatını Arap Yarımadası'nda geçiren Hz. Peygamber'e inananların genelde Arap asıllılar olduğu düşünülmektedir. Oysa Allah Resûlü son peygamberdir ve bütün insanlığı Allah'a davet eden bir elçi olarak gönderilmiştir. Böyle olunca kendisine iman edenler arasında Arap olmayanların da bulunması çok doğaldır. Bu araştırmada, Hz. Peygamber'le görüşüp Müslüman olan ve sahâbî olma vasfını kazanan "Bizans asıllı" veya Araplar'ın ifade ettiği şekliyle "Rûmî/Rum asıllı" şahsiyetler araştırılmış, bunların kimlikleri tespit edilerek hayatları hakkında bilgi verilmiş, bu esnada hadis rivâyet edip etmedikleri konusu üzerinde özellikle durulmuştur. Bugüne kadar hakkında müstakil çalışma yapılmamış olan "Rum/Bizans Asıllı Sahâbîler" konusunu araştırmaya "Arap Yarımadası - Roma/Bizans İmparatorluğu İlişkileri" hakkında bilgi vermekle başlanmış, burada ağırlıklı olarak Hz. Peygamber dönemindeki münasebetler üzerinde durulmuş ve Rum/Bizans asıllıların Arap Yarımadası'na hangi yollarla intikal ettikleri konusuna açıklık getirilmiştir.

Rum/Bizans asıllı olup Hz. Peygamber'e iman edenlerin sahâbî olanlarını doğru bir şekilde tespit edebilmek için zorunlu olarak sahâbenin tanımını içeren bir başlık açılmış, tanıma uyduğu tespit edilenler alfabetik olarak sıralanmış ve taranan hadis, tefsir, siyer, tabakât ve İslam tarihi kaynaklarında yer alan bilgilerden hareketle hayatları hakkında biyografik bilgi verilmiştir. Hz. Peygamber devrinde yaşayıp Müslüman olan, ancak onunla görüşemeyen Rum/Bizans asıllı muhadramların sahâbî olanlarla karıştırılmasını önlemek için muhadramlar da ayrı bir başlık altında incelenmiş, ismi tespit edilenler burada kısa biyografik bilgilerle tanıtılmıştır. Rum/Bizans asıllı sahâbî olmadığı halde böyle bir iddiada bulunan bir kişinin de tanıtıldığı bu makalede önemli bazı tespitler ortaya çıkmıştır. Önemli tespitlerden biri, köle statüsünde bulunma ve dil bilmeme gibi nedenlerle Rum/Bizans asıllıların Hz. Peygamber'den hadis nakletmedikleri görülmüş, ilmi bilgi aktarma anlamında bir katkılarının bulunmadığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahâbe, Rivayet, Arap Yarımadası, Rum, Bizans

Abstract: The Prophet Muhammad, of Arab origin, spent his life in the Arabian Peninsula. It is widely believed that his initial followers were predominantly of

* Doç. Dr., Şeyh Edebalı Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı, efendioglu1@hotmail.com, ORCID: 0000-0001-9278-7596

Arab descent. However, it is crucial to note that Muhammad is regarded as the final prophet, sent as a messenger to invite all of humanity to follow Allah. Consequently, it is not uncommon for individuals of non-Arab backgrounds to embrace Islam and believe in his message. In this study, the personalities of “Byzantine origin” or “Rûmî/Rûmî origin” as the Arabs call them, who met the Prophet and became Muslims and gained the qualification of being a Companion, were investigated, their identities were determined and information about their lives was given, with special emphasis on whether they narrated hadith or not. The primary objective is to identify these individuals, provide information about their lives, and emphasize whether they were involved in narrating hadiths. It is noteworthy that there has been no independent study conducted on the subject of “Roman/Byzantine Companions” to date. To facilitate a comprehensive examination and establish a robust foundation for evaluation, it is imperative to offer brief insights into both Arab and Roman/Byzantine contexts. This includes exploring relations between the Arabian Peninsula and the Roman/Byzantine Empire. The research commences by providing information on “Arabian Peninsula - Roman/Byzantine Empire Relations,” with a primary emphasis on the relations during the Prophet’s era. The study aims to elucidate how individuals of Roman/Byzantine descent came to the Arabian Peninsula, laying the groundwork for a more nuanced understanding of this historical context.

Individuals of Roman/Byzantine origin residing in the Arabian Peninsula arrived through diverse means. Many were brought in as slaves and established a permanent presence in the region. Additionally, there were those who chose to settle here, driven by motivations such as practicing their professions, spreading Christianity, and engaging in commercial endeavors. Notably, certain Romans/Byzantines who encountered the Prophet in Mecca were blacksmiths, while those in Medina included carpenters and merchants.

To address the question of whether individuals of Roman/Byzantine origin who embraced the Prophet would be classified as Companions, it became imperative to establish a clear definition of the term “Companion”. A dedicated section was created for this purpose, where individuals meeting this defined criterion were assessed and recognized as Companions. Those identified as companions were then listed alphabetically, accompanied by biographical information extracted from various sources, including hadith, tafsir, sira, tabaqât, and Islamic history. It is worth noting a specific aspect during this review. While examining Islamic sources that provide insights into the lives of the Companions, numerous names were discovered that deviated from customary Arabic nomenclature and were identified as of Roman/Byzantine origin. Examples include Nestas (Anastas), Mina (Minas), and Yuhannes (Yoanis). Despite the likelihood that bearers of such names were slaves and potentially of Roman/Byzantine heritage, the absence of explicit evidence precludes their inclusion among the Companions of Roman/Byzantine origin. There were also people of Roman/Byzantine origin who lived during the Prophet’s time and converted to Islam but were unable to meet him. It is seen that these people, who are called Mukhadrams, are mistakenly considered as Companions in some sources. In order to prevent this confusion and to distinguish between those who were Companions and those who were not, the Mukhadrams are analyzed under a separate heading, and those whose names are identified are introduced here with brief biographical information.

The article introduces an individual who, despite not being a Companion of Roman/Byzantine origin, has made such a claim, leading to significant revelations. A key finding dispels the notion held by some, particularly in the West, that the Prophet was

exclusively “the prophet of the Arabs”. The research substantiates this by establishing that seven individuals of Roman/Byzantine origin encountered the Prophet, embraced Islam, and became Companions, disproving the misconception. Among these seven, six were men and one was a woman. The study further discerns that Roman/Byzantine descendants who migrated to the Arabian Peninsula, adopted Islam, and became Companions were predominantly skilled artisans, including blacksmiths, carpenters, and construction masters. It appears that many of them arrived or were brought to the region for the purpose of practicing their respective professions. Additionally, the research notes that due to factors such as their status as slaves and language barriers, individuals of Roman/Byzantine origin did not actively transmit hadiths from the Prophet. Consequently, it is established that they did not significantly contribute to the dissemination of scientific knowledge during that historical period.

Keywords: Hadith, Companions, Narration, Arabian Peninsula, Roman, Byzantium

Giriş

İslamiyet’in ortaya çıktığı ve üzerinde duracağımız Bizans asıllı sahâbîlerin İslâm’a girdikleri yer olan Arap Yarımadası, Asya kıtasının güney-batısında¹ yaklaşık üç milyon kilometre kare genişliğinde,² ekseriyeti çöllerden oluşan çorak bir kara parçasıdır.³ Doğusu Basra Körfezi ve Umman Denizi, güneyi Hint Okyanusu ve Aden Körfezi, batısı ise Kızıldeniz ile çevrilmiş bulunan yarımadaının bu üç taraf sınırına dair kaynaklarda her hangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.⁴ Ancak değişik zamanlarda çeşitli imparatorlukların ve milletlerin taarruzuna uğramış olan kuzey sınırı hakkında aynı netlikte bir şey söylemek mümkün değildir. Çünkü, bu sınırın yer aldığı bölge zaman zaman istilâya uğramış, bunun tabîî sonucu olarak sınırda bazan kuzeyden ve doğudan gelen devletler ve milletlerin, bazen de Araplar’ın lehine olmak üzere değişiklikler olmuştur.⁵

Özellikle Mezopotamya ve Anadolu’da kurulmuş olan imparatorluklar Kuzey Arabistan’ı geçiş yeri olarak kullanmışlar ve büyük zenginliklere sahip olan Mısır’a ulaşma

1 Ahmed Abdülhamîd eş-Şâmî, *Fî Tarihi'l-Arab ve'l-İslâm*, (Kahire: Mektebetü'l-Anglo el-Mısıriyye, 1982), 7.

2 Robert Mantran, *İslâm'ın Yayılış Tarihi*, çev. İsmet Kayaoğlu, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1981), 61.

3 Eski ve yeni müelliflerin tamamı Arap Yarımadası hakkında el-cezîre/ada kelimesini kullanırlar. Oysa Arabistan bir yarımadadır. Bunun nedeni üzerinde durulmuş ve çeşitli yorumlar yapılmıştır. Ekseriyetin kabul ettiği görüşe göre, çok sık kullanılan ancak ifade edilmesinde zorluk çekilen şibhü'l-cezîre/yarımada terkinin tek kelime ile ifade edilmesi zarureti doğmuş, bundan dolayı kısaltmaya gidilmiş ve şibhü'l-cezîre/yarımada yerine kısaca el-cezîre kelimesi kullanılır olmuştur. Arabistan’ın yarımada değil de ada olduğu da iddia edilmiştir. Bu hususlara dair bilgi için bk. Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, (Beyrut: Dâru Sader, ts.), 2/137; Muhammed Emîn es-Süveydî, *Sebâikü'z-zeheb fî ma'rifeti kabâili'l-Arab*, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1406/1986), 16; Kudret Büyükoçşkun, “Arabistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/248.

4 Arap Yarımadası’nın çevresindeki denizlere dair teferruatlı bilgi için bk. Mahmud Esad Seydişehrî, *Tarih-i Dîn-i İslâm*, sad. Önder Akıncı, (İstanbul: Divan Yayınları, 1983), 1/29 vd.

5 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Mehmet Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbiler*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018), 26-27.

mücadelelerinde burayı her defasında istila ederek idareleri altına almışlardır. Milattan önce 721'de Asurlular,⁶ 587'de Babilliler,⁷ 538'de Persler⁸ Kuzey Arabistan'a hâkim oldular.⁹ Persler'den sonra sırasıyla 330'larda Büyük İskender'in,¹⁰ 320'lerde Ptolemeler'in,¹¹ 200 yılında Selevkidler'in¹² ve nihayet Romalılar'ın¹³ Arap Yarımadası'nın kuzeyini ele geçirdikleri görülmektedir.¹⁴

İtalya'da kurulup Roma'dan idare edilen, güçlendikten sonra Balkanlar'ı ve Anadolu'yu yönetimine alan Roma İmparatorluğu, imparator Pompeius (saltanatı: M. Ö. 106-48) zamanında milattan önce 63 tarihinde Ortadoğu'yu istilâ etmiş ve Kuzey Arabistan'ı topraklarına katmıştır. O günden sonra, Araplar'la meskün olan Suriye ve Filistin artık Roma devletinin bir eyaleti haline gelmiştir.¹⁵

Kuzey Arabistan'ı ele geçiren Romalılar, Araplar'la komşu olmuşlardır. Komşuluk ilişkileri her ne kadar iyi başlayıp genel olarak da iyi devam etmişse de, bazı özel nedenlerle aralarında zaman zaman anlaşmazlıklar, hatta savaşlar ortaya çıkmıştır. Araplar genelde göçebe hayatı yaşayan bir toplum oldukları için kendilerini bir yerde kontrol altında tutmak mümkün olmuyordu. Ayrıca kendilerinin uyum sağladıkları çöl hayatının herkesin tahammül edemeyeceği zorlukları vardı ve çöllere girdikleri zaman takip edilmelerine imkân yoktu. İşte bundan dolayı Romalılar dahil Arap Yarımadası'nı ele geçirmeye gelen devletler ve milletler bunu hiçbir zaman başaramamışlar ve Araplar'ı tam manasıyla itaat altına alamamışlardır. Tabii olarak bu durum, ikili ilişkilerin bozulmasına ve savaşların ortaya çıkmasına neden oluyordu.¹⁶ Kaynaklar Araplar'ı, Büyük İskender (saltanatı: M. Ö. 356-324) gibi bir imparatoru bile takmayıp kendisine elçi göndermeyen yegâne millet olarak gösterirler.¹⁷

Romalılar, Araplar'ı itaat altına almak için yarımadaya çeşitli seferler tertip etmişlerse de bu konuda istenilen neticeyi elde edemedikleri görülmektedir. Kaynaklarda, milattan

6 M. Şemseddin Günaltay, *Yakın Şark - Suriye ve Filistin*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 156.

7 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tarihü'l-ümem ve'l-mülük*, (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1411/1991), 1/316-325; Günaltay, *Yakın Şark - Suriye ve Filistin*, 355-357.

8 Hikmet Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, (İstanbul: Bilge Yayınevi, 1979), 1/75.

9 M. Şemseddin Günaltay, *İran Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987), 1/235; Ahmed Çelebî, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, çev. A. M. Büyükçınar - Ö. F. Harman, (İstanbul: Kalem Yayınları, 1978), 70.

10 Arif Müfid Mansel, *Mısır ve Ege Tarihi Notları*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1938), 264; Arif Müfid Mansel, *İran Tarihi ve Arkeolojisi*, (İstanbul: Akşam Matbaası, 1934), 66.

11 Muhammed Seyyid Tantâvî, *Benü İsrâîl fi'l-Kur'an ve's-Sünne*, (Kahire: Dâru Hırâ', 1388/1968), 1/63.

12 Tanyu, *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*, 1/79.

13 Günaltay, *Yakın Şark - Suriye ve Filistin*, 378.

14 Zaman zaman istilaya uğramış olan Kuzey Arabistan dahil, tarihin ilk dönemlerinden itibaren Arap Yarımadası'nın sahipleri ve sakinleri hep Araplar olmuştur. Sonradan yarımadaya gelenler ya asimile olup Araplaşmışlar veya burayı terk edip gitmişlerdir. Bu hususta detaylı bilgi için bk. Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbiler*, 33-34.

15 Cevad Ali, *el-Mufasssal fi tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, (Bağdad: Mektebetü'n-nehda, 1976-1978), 2/38; Çelebî, *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*, 71.

16 Walter E. Kaegi, *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*, çev. Mehmet Özey, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000), 87.

17 Philip K. Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989), 1/75.

önce 48 yılında Arap Yarımadası üzerine düzenlenen bir Roma seferinin başarısızlığından bahsedilir.¹⁸ En büyük sefer ise imparator Augustus Caesar (saltanatı: M. Ö. 27 - M. S. 14) zamanında milattan önce 24 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Romalılar'ın Mısır valisi Aelius Gallus (ö. ?), imparatorun emrine binaen 10.000 kişiden oluşan bir ordu ile Arap Yarımadası'na saldırarak güneyde bulunan Necran şehrine kadar ilerlemiş, ancak askerlerinin büyük bir kısmı telef olmuş ve bir netice alamadan Kızıldeniz yoluyla Mısır'a dönmek mecburiyetinde kalmıştır.¹⁹ Milattan sonra 170 senesinde de yarımadaya, Avidius Casius (ö. M. 175) isimli Romalı bir kumandan idaresinde başarısız bir sefer yapıldığından bahsedilmektedir.²⁰

Arap Yarımadası'nı istilâ teşebbüslerinden bir sonuç alamayan Romalılar sonunda Araplar'la uzlaşmanın ve onlarla iyi geçinmenin yollarını aramaya başladılar.²¹ Ancak göçebe olmaları sebebiyle Arap kabilelerinde uzlaşacak ve iyi geçinilecek kalıcı muhatap bulmak mümkün değildi. Önce bunun çaresine bakmak gerekiyordu. Neticede milattan sonra 200 yılı civarında Suriye ve Filistin'de göçebe olarak yaşayan dağınık Arap kabilelerini bir çatı altında toplama kararı alındı.²² Bir araya getirilen bu kabilelerin başına da en büyük grup olan Gassânîlerin kabile reisleri, Roma İmparatorluğu'nun politika çizgisinden ayrılmamak şartıyla kral ilân edildi.²³ Böylece Romalılar hem sınırlarını Arap kabilelerinin saldırılarına karşı koruma altına almış oldular ve hem de onları rahat bir şekilde idare etmenin yolunu buldular.²⁴

Hudutlarını Araplar'a karşı koruyabilmek için Romalılar başka yollara da baş vurmuşlardır. İmparator Diocletianus (284-305) kendi döneminde bu konu ile alakalı önemli çalışmalar yapmıştır. O, önce Roma İmparatorluğu'nun Suriye ve Filistin'de Araplarla olan sınırını net olarak belirledi. Daha sonra, "Strata Diocletiana" olarak isimlendirilen bu sınır üzerine asker yolu, hudut istihkâmları, gözetleme kuleleri ve kaleler inşa ettirdi.²⁵ Böylece Arap Yarımadası istikametinden gelecek saldırılara karşı devletin sınırlarını emniyet altına almış oldu. Göçebe Araplar'ın kuzey-batıda ulaşabildikleri en son nokta bu sınır idi.²⁶

18 Seydişehrî, *Tarih-i Dîn-i İslâm*, 1/373.

19 Carl Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1954), 3; Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1/75; Oktay Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985), 43.

20 Seydişehrî, *Tarih-i Dîn-i İslâm*, 1/374.

21 Cevad Ali, *el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 2/40, 626.

22 Bu tarihlerde Romalılar imparatorluğu birçok idarî bölgeye ayırmışlardır. Bunlardan biri de "Suriye-Filistin Bölgesi" idi. Bk. Reginald Haynas Barrow, *Romalılar*, çev. Ender Gürol, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1965), 34.

23 F. Hommel, "Arabistan", *İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1965), 1/489.

24 Cerci Zeydan, *el-Arab kable'l-İslâm*, (Beyrut: Dâru mektebeti'l-hayât, ts.), 250 vd.; Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, 7.

25 A. A. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, (Ankara: Maârif Matbaası, 1943), 1/255; Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, 514; Cevad Ali, *el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 2/627. Romalılar tarafından inşa edilen bu sınırın kalıntılarının bugün hâlâ mevcut olduğu belirtilmektedir. Bk. Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 1/255.

26 Cevad Ali, *el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 1/551.

İmparator Teodosius I (379-395) milattan sonra 395 yılında idaresi altındaki Roma İmparatorluğu'nu "Batı Roma İmparatorluğu" ve "Doğu Roma İmparatorluğu" olmak üzere ikiye ayırdı. Bunlardan birincisinin başına bir oğlu Honorius'u (395-423), ikincisinin başına da diğer oğlu Arcadius'u (395-408) getirdi.²⁷ Başkenti Roma olan "Batı Roma İmparatorluğu" kuruluşundan kısa bir süre sonra yıkıldı ve tarih sahnesinden silindi.²⁸

"Doğu Roma İmparatorluğu" olarak başlayan devlet ise Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır'a hâkim oldu. Bu imparatorluk, milâttan önce 660 yılında Oikist Byzas (ö. ?) isimli Trakyalı bir yönetici tarafından kurulup Bizans adını alan, daha sonra da İmparator Konstantin I (303-337) tarafından geliştirilen Konstantinopolis'i (Kostantiniyye / İstanbul) başkent olarak kabul etti.²⁹ Bu arada putperestliği terk ederek Hıristiyanlığı din olarak benimsedi. İmparatorluğun ismi de başkentten en eski kurucusuna izafeten "Bizans" olarak değiştirildi.

Hız. Peygamber devri ve öncesinde Araplar Doğu Romalıları ve onların devamı olan Bizanslıları isimlendirirken "Rum" kelimesini kullanırlar ve bu isimle hem Doğu Romalıları ve hem de Bizanslıları kastederlerdi.³⁰ Yani "Rum" kelimesi Doğu Roma ve Bizans için müşterek bir isimdi. Bundan dolayı buraya kadar Doğu Roma/Bizans olarak kullanılan ifade bundan sonra Rum/Bizans şeklinde kullanılacaktır.

1. Rum (Bizans) Asıllılar ve Arap Yarımadasına İntikal Yolları

Araplar çok eski tarihlerden beri hem Romalılara ve hem de Bizanslılara yabancı değillerdi.³¹ Az da olsa tarihin her devrinde aralarında çeşitli alakalar kurulmuş, ancak gerek Romalıları ve gerekse Bizanslıları Araplara karışmamayı, sadece işlerine gelen yerde onlardan faydalanmayı siyasî bir prensip olarak uyguladıkları³² için ikili ilişkiler çok zayıf kalmış, bundan dolayı da kaynaklara konu ile ilgili teferruatlı bilgi yansımamıştır. Özellikle Bizans kaynaklarında bu konu hakkındaki bilgiler yok denecek kadar azdır. Çünkü, Bizans kaynakları her konuda olduğu gibi Arap – Rum/Bizans ilişkileri konusunda da verdikleri bilgilerde teferruata inmez, sadece önemli hadiselerle değinirler.³³

Her devirde ve her yerde komşu ülkeler arasında var olan ticarî alâkalar şüphesiz Arap Yarımadası ile Bizans devleti arasında da olmuştur. Araplar ve özellikle Mekkeliler Bizans İmparatorluğu idaresinde bulunan Suriye'ye, hatta oradan daha ilerilere Ankara'ya kadar çeşitli ticarî eşya götürürler ve alış-verişte bulunurlardı.³⁴ Bunu serbest bir şekilde yapabilmek

27 Charles Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Cevdet R. Yularkıran, (İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939), 11-12.

28 Auguste Bailly, *Bizans Tarihi*, çev. Haluk Şaman, (İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, 1974), 1/20-21.

29 Akşit, *Roma İmparatorluk Tarihi*, 553.

30 Franz Babinger, "Rum", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1964), 9/766.

31 Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1/72.

32 Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi 'l-Arab kable 'l-İslâm*, 2/40.

33 Cevad Ali, 2/652.

34 Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Basrî, *et-Tabakâtü 'l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru Sâder, 1405/1985), 1/75; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, (İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980), 1/353.

için de Bizans imparatorlarından özel izinler çıkartmışlardı. Hz. Peygamber'in dedelerinden Hâşim'in milâdî 467 yılı civarında, Suriye'de ve imparatorluğun diğer yerlerinde serbest ticaret yapabilmek için bir izin belgesi aldığı bilinmektedir.³⁵

Bizans İmparatorluğu'ndan da ticaret maksadıyla Arap Yarımadası'na gelenler olurdu. Hatta, yarımadaının değişik yerlerine ve özellikle kıyı şehirlerine yerleşip hayatlarını burada sürdüren Bizanslılara rastlanmaktadır.³⁶ Bazı şehirlerde Bizanslı tüccarların ticarethaneleri vardı ve buralarda kendi ülkelerinden getirdikleri kimseler çalıştırılırdı. Mekke'de Bizanslı tüccarların ticarî menfaatlerini koruma işini yürütenler yanında, casusluk görevi yapan Bizanslılar da bulunmakta idi.³⁷

Arapların İslâm öncesi ticaret hayatından bahsederken köle ve cariye ticaretini mutlaka göz önünde bulundurmak gerekir. Bizans taraflarına çeşitli mallarla giden Arap tüccarlar, oradan dönerlerken yanlarına getirdikleri eşya ile birlikte özellikle beyaz cariyeler getirirlerdi. O devirde Bizans'tan getirilen cariyelere rağbet, diğer yerlerden getirilenlere göre fazla idi. Hz. Peygamber devrinde Mekke'de Mahzûm oğullarında ve Resûlullah'ın amcası Abbâs b. Abdülmuttalib'in elinde çok sayıda Bizans asıllı cariye bulunmakta idi.³⁸ İslâm'ın ilk yıllarında Müslüman olan Zinnîre er-Rûmiyye bunlardan biridir. Yine Mekke'de yaşayan Cebr er-Rûmî ile Taif'de yaşadığı bilinen Addâs en-Nînovî ve Ezrak b. Ukbe er-Rûmî gibi kimseler Bizans asıllı idiler. Bu bize yarımadaının değişik yerlerinde Bizans asıllıların yaşadığını göstermektedir.

Ticarî maksatlarla Arap Yarımadası'na geldiği bilinen Bizanslılar yanında bir de Hıristiyanlık propagandası yapmak maksadıyla gelmiş olanlar bulunmaktadır. Bizans devleti Hıristiyanlığı din olarak seçtikten sonra, bu dini yaymak için gerek ülke içinde ve gerekse komşu ülkelerde yoğun bir faaliyet başlatmış,³⁹ bu maksatla da Arabistan'ın çeşitli yerlerine davetçiler göndermiştir.⁴⁰ Kaynaklar, Theophilus İndus (ö. ?) isimli bir keşişin başkanlığında heyet olarak Güney Arabistan'a gelmiş bir misyoner grubundan bahsederler. Bizans devleti ve kilisesi, mezhep olarak Hıristiyanlığın teslis akidesine bağlı idi. Devlet sınırları içinde bu mezhebi kabul etmeyenler zaman zaman takibe uğramış ve işkence görmüşlerdir. Özellikle tek tanrı inancını savunanlar, kendilerine yapılan baskılar neticesinde memleketlerinden kaçmışlar ve Arap Yarımadası'nın değişik yerlerine gelip yerleşmişlerdir.⁴¹ Mezhep olarak tek tanrı inancını benimsemiş olan Necranlılara da Hıristiyanlığı, milâdî 500 yılları

35 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/78; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Yakûb b. Vâzih el-Ya'kûbî, *Târihu'l-Ya'kûbî*, (Beyrut: Dâru Sâder, ts.), 1/224; Mevlânâ Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, çev. Ömer Rıza, (İstanbul: Âmedî Matbaası, 1347/1928), 1/183-184; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/318.

36 Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 6/621.

37 Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1969), 13.

38 Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 6/605; eş-Şâmî, *Fî tarihi'l-Arab ve'l-İslâm*, 47.

39 Cevad Ali, 6/590.

40 Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 35; Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 6/621.

41 Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1/96.

civarında Suriye'den gelip buraya yerleşen Phemion (ö. ?) isimli bir rahip öğretmiştir.⁴² Yarımada'yı kendileri için bir sığınak ve davet yeri olarak kabul eden bu Bizans asıllı Hıristiyanlar çeşitli devirlerde olduğu gibi İslâm'dan az önceki tarihler ile İslâm devrinde de hala buralarda yaşamakta idiler. Propaganda maksadıyla gelen Hıristiyan davetçiler Arapça'ya birçok kelime de kazandırmışlardır. Özellikle dinî terimlerden kenîse ve bâa (kilise), kıssîs (papaz), sadaka, Nâtur (bekçi) ve kindîl (kandil) gibi kelimelerin bunlar yoluyla Arapça'ya girdiği muhakkaktır.⁴³

Arap Yarımadası'nda yaşayan Bizanslıların bir kısmı da, sahip oldukları mesleklerini icra ederek hayatlarını burada kazanmak için gelmişler, veya meslek sahibi oldukları için köle olarak satın alınıp getirilmişlerdir.⁴⁴ Göçebe hayatı yaşayan Araplar, özellikle marangozluk, demircilik ve inşaatçılık gibi işlerde pek başarılı değildiler. Bu mesleklerde çok ileride bulunan Bizanslılar, yarımada'nın değişik şehirlerine yerleşerek Araplar'ın bu konudaki ihtiyaçlarını karşılamakta idiler. Mimar ve marangoz olan Bâkûm er-Rûmî en-Neccar Bizans asıllı olup Mekke'ye yerleşmiş ve bu meslekleri icra etmiştir.⁴⁵ Bâkûm, İslâm'dan önce Mekke'de Kâbe'yi onarma, Medine'de de Hz. Peygamber'e ağaçtan minber yapma işini üstlenmişti.

Zengin Araplar da, meslek sahibi Bizans asıllı köleler satın alıp getirirlerdi. Köle olarak Mekke'de yaşayan ve Hz. Peygamber'e iman eden Bel'âm er-Rûmî demirci ustası idi. Keza Taif'de oturan Hâris b. Kelede'nin kölesi Ezrak b. Ukbe er-Rûmî demircilik yapardı.⁴⁶

Araplar inşaat işlerinde de pek mahir değillerdi. Kendilerince çok kutsal bir yer sayılan Kâbe'yi onarma işini bile Rum/Bizans asıllı bir mimara vermiş olmaları bunu doğrulamaktadır. Yine Hz. Peygamber'den çok sonra hicrî 89 (707) yılında Emevî halifesi Velîd b. Abdülmelik (hilâfeti: 87-97/705-715) devrinde, Medine'de Mescid-i Nebevî yenilenirken Bizans ve Kıpt asıllılardan 80 ustanın burada çalıştırılmış olması⁴⁷ bu hususta bir fikir verir. Bütün bunlar, Hz. Peygamber'den az önceki tarihlerde ve onun zamanında meslekleri sebebiyle çok sayıda Bizans asıllının yarımada'ya intikal ederek buraya yerleşmiş olduğunu göstermektedir.

Askerî alâkalar neticesinde de Arabistan'ın değişik yerlerine, özellikle de kuzey kesimlerine birçok Bizans asıllı gelip yerleşmiştir. İslâm'a davetin başlamasından bir yıl sonra milâdî 611 tarihinde İran Sasânî İmparatorluğu başlattığı bir taarruzla Arap Yarımadası'nın

42 Hitti, *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 1/96.

43 Hitti, 1/160.

44 Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 6/63.

45 Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1433/2012), 129-130.

46 Bu isimlerin hayatı hakkında biyografiler kısmında bilgi verilecektir.

47 Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Futûhu'l-büldân*, çev. Mustafa Fayda, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987), 7.

kuzey taraflarını Bizanslıların elinden almış,⁴⁸ ancak daha sonra toparlanan Bizans devleti, İmparator Herakleios (610-641) kumandasında büyük bir ordu ile İranlıları hicrî 6 (627) yılında Kuzey Irak'taki Ninova'da⁴⁹ mağlup ederek Kuzey Arabistan'dan çıkarmıştır.⁵⁰ Bu savaş esnasında bölgeye gelen ordulardan birçok Bizans askerinin çeşitli sebeplerle burada kaldığı bilinmektedir.

Aslında Arap Yarımadası'nda yaşayan Bizans asıllılardan İslâm'a girenler çoktur. Hiz. Peygamber hicrî 7 (628) yılında, Arap Yarımadası dışındaki birçok devlet başkanına olduğu gibi Bizans İmparatoru Herakleios'a da kendisini İslâm'a davet eden bir mektup göndermişti.⁵¹ Bu sırada mektuptan haberdar olan ve imparatorun yakın iki adamı sayılan piskopos Duğatur er-Rûmî ile Mirî er-Rûmî Müslüman olmuşlarsa da Hiz. Peygamber'le görüşmemişlerdir. Bunlar gibi Hiz. Peygamber devrine yetişip Müslüman olmuş ancak kendisiyle görüşmemiş başka kimseler de bulunmaktadır. Bu çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bunlar hakkında bilgi verilecektir.

Bu noktada bir hususa daha değinmekte fayda vardır. Sahâbe hakkında bilgi veren İslâm kaynakları gözden geçirilirken, Arapların adeten kullanmadığı ve Bizans kaynaklı olduğu bilinen birçok isme rastlanmaktadır. Nestas (Anastas), Mina (Minas) ve Yuhannes (Yoanis) bunlardan bir kaçıdır.⁵² Bu ismi taşıyanların köle olduğunu da⁵³ göz önüne aldığımızda en azından bir kısmının muhakkak Bizans asıllı oldukları anlaşılabilir. İse de, buna işaret eden açık bir delil bulunmadığı için bunlar Bizanslı sahâbiler arasında değerlendirilmemişlerdir.

Netice olarak şunu söyleyebiliriz: Hiz. Peygamber devrinden az önceki tarihlerde ve onun döneminde çok sayıda Bizans asıllı çeşitli yollarla Arap Yarımadası'na gelip yerleşmiştir. Milâdî 610 tarihinde İslâm'a davetin başlamasından sonra, bunların bir kısmı Hiz. Peygamber'le görüşmüş ve iman ederek sahâbiler arasına katılmış, bir kısmı ise görüşme imkânı bulamayarak gıyabında kendisine iman etmiştir.

2. Anahatlarıyla Sahâbe

Lügat anlamı itibarıyla “dost ve arkadaş”⁵⁴ demek olan “sahâbî” sözcüğü, terim olarak “Hiz. Peygamber döneminde yaşamış, onunla karşılaşmış, ona inanmış ve inancını koruyarak

48 Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 248.

49 Ninova için bk. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 5/339.

50 Diehl, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, 46-47.

51 Heraklius'a gönderilen mektubun aslı ve değerlendirilmesi hakkında teferruatlı bilgi için bk. Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/373 vd.

52 Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 6/605.

53 Bu isimlerle anılan bazı kimseler için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1502, 1484, 1579.

54 Ebü'l-Fazl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, (Beyrut: Dâru Sâder, ts.), 1/519.

vefat etmiş kimse” manasına gelmektedir.⁵⁵ Çoğulu “sahâbe” ve “ashâb” şeklinde kullanılır.⁵⁶

Sahâbe terimini efrâdını câmi’ ağıyârını mâni’ birşekilde tarif eden ve muhtevasını en kapsamlı bir şekilde açıklayan İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448) olmuştur. O, yapılan bütün tarifleri eksik ve fazlalıklarıyla gözden geçirdikten sonra sahâbîyi şöyle tarif eder: “Sahâbî, Hz. Peygamber’e mü’min olarak mülâkî olan - sahih görüşe göre araya irtidad devri girmiş olsa bile - müslüman olarak ölen kimseye denir. ‘Mülâkî’ olmak lafzı içine, kendisi ile az veya çok beraber oturup kalkmış olan, kendisinden rivayette bulunan ve bulunmayan, beraberinde savaşa katılan ve katılmayan, yanında uzun süre kalmayıp da kendisini sadece gören ve körlük gibi ârizî bir sebepten dolayı - yanında kaldığı halde - kendisini göremeyen herkes dahildir.”⁵⁷

Sonradan gelenler tarafından cumhûrun görüşü olarak benimsenen⁵⁸ İbn Hacer el-Askalânî’nin bu tarifini biraz daha açarak şöyle ifade etmek mümkündür: “Hz. Peygamber’e ilk vahyin geliş tarihi olan milâdî 6 Ağustos 610 tarihi⁵⁹ ile vefat yılı olan hicrî 13 Rebûlevvel 11 (8 Haziran 632) tarihleri⁶⁰ arasında geçen yaklaşık 23 senelik peygamberlik süresi içerisinde hayatta bulunmuş, onunla bir şekilde karşılaşmış, kendisine iman etmiş ve Müslüman olarak vefat etmiş olan kişiye sahâbî denir.”⁶¹ Bu tarihler arasında hayatta bulunmamış, hayatta bulunsa bile Hz. Peygamber’e gelip görüşmek suretiyle iman etmemiş veya iman ettiği halde sonradan dinden çıkmış kimseler - Resûlullah (s.a.v.) hayatta iken yeniden gelip iman etmemişlerse - sahâbî sayılmazlar.⁶²

Sahâbî olarak değerlendirilmek için Hz. Peygamber’le birlikte uzun zaman geçirmiş olmak şart değildir. Hadis âlimlerinin tercihi göre, kısa bir süre de olsa onu görüp iman etmiş ve kendisiyle sohbet etmiş (yanında bulunmuş) olan herkes bu tarifi kapsama girer.⁶³

Sahâbenin tamamı Hz. Peygamber’le karşılaşmış, az veya çok onun yanında bulunmuş, ancak hepsi kendisinden hadis nakletmemiştir. Hadis rivayet eden sahâbe sayısı 1000

55 Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977), 70; Mehmet Efendioğlu, “Sahâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/491.

56 Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi / Mukaddime*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976), 1/38.

57 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 11. “Sahâbe” sözcüğünün sözlük ve terim anlamı hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Mahmut Yazıcı, *Sahâbe Bilgisinin Tespiti*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015), 40-52.

58 Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable ’l-tedvîn*, (Dımaşk: Dâru’l-fıkr, 1400/1980), 389-390.

59 Muhammed Rıza, *Muhammed Resûlüllah (s.a.v.)*, (Diyarbakır: el-Mektebetü’l-İslâmiyye, ts., ofset), 59.

60 Mustafa Fayda, “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/422.

61 Bu konuda detaylı bilgi için bk. Efendioğlu, “Sahâbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 35/491.

62 İyâde Eyyüb el-Kubeyîsî, *Sahâbetü Resûlüllâh fi’l-Kitâb ve’s-Sünne*, (Dımaşk: Dâru’l-kalem, 1407/1986), 33-78.

63 Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fi’l-ilmî’r-rivâye*, nşr. Ahmed Ömer Hâşim, (Beyrut: Dâru’l-kitâbî’l-Arabî, 1406/1986), 69-70; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 11.

civarında olup⁶⁴ bunlardan yedisi 1000’den fazla sayıda hadis nakletmiştir.⁶⁵ Yaklaşık 500 sahâbînin de sadece birer rivayeti bulunmaktadır. Hadis rivayet eden hanım sahâbîlerin sayısı 125 civarındadır. Sahâbîlerden 50’den fazlasının hadis yazdığı bilinmektedir.⁶⁶

Sahâbenin sayısı hakkında kaynaklara intikal etmiş kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Aslında o günün şartlarında bunun tespiti de mümkün değildir. Bununla birlikte bu sayının 100.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁶⁷ Bunlardan ismi bilinenler ve hayatı hakkında kaynaklara bilgi intikal edenlerin sayısı 10.000 civarındadır.⁶⁸ Bunlardan da yaklaşık 1000’i hanımdır. Sahâbîlerin büyük bir kısmı Arap olmakla birlikte aralarında 120 civarında Habeş, Fars, Rum, Kıpt ve Benî İsrâil asıllı sahâbî vardır. Bunlar arasında yirmi civarında hanım sahâbî de bulunmaktadır.⁶⁹

3. Rum (Bizans) Asıllı Sahâbîler

3.1. Addâs en-Ninovî

Bizans asıllı bir sahâbîdir.⁷⁰ Bugün Irak’da bulunan Musul şehri yakınındaki tarihî Ninova şehrendir.⁷¹ Doğum tarihi ve çocukluk yıllarına dair bilgi bulunmamaktadır. Genç yaşta köle durumuna düşmüş ve Arap Yarımadası’na bu yolla intikal etmiştir.

Addâs, milâdî 610 tarihinde Hz. Peygamber’e (s.a.v.) ilk vahyin geldiği günlerde Mekte’de yaşıyordu ve buranın ileri gelenlerinden Şeybe b. Rabîa’nın (ö. 2/624) kölesi idi.⁷² Önceleri dinine bağlı samimî bir hristiyandı. Hz. Peygamber’in İslâm’a davetini duyduktan sonra bu yeni dine ve onun peygamberine ilgi duymuş, ancak muhtemelen efendisinin korusundan ve ilk Müslümanlara uygulanan şiddetli işkencelerin kendisine de uygulanacağı

64 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Endelüsî, *Esmâü’s-sahâbeti’r-ruvât*, nşr. Seyyid Kisrevî Hasen, (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1412/1992), 553.

65 Celâlüddin Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvî fi şerhi Takribî’n-Nevâvî*, nşr. Abdülvehhâb Abdüllâtîf, (Beyrut: Dâru’l-kütübî’l-ilmiyye, 1399/1979), 2/216-218.

66 Muhammed Mustafa el-A’zamî, *İlk Devir Hadis Edebiyatı*, çev. Hulusi Yavuz, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), 34 vd.

67 Farklı rakamlar için bk. es-Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, 2/221.

68 Sahâbe biyografileri konusunun en kapsamlı eseri İbn Hacer el-Askalânî’nin (ö. 852/1448) *el-İsâbe fi temyizi’s-sahâbe*’si olup bir sayıma göre muhtevasında 12.347 isim yer almakta, ancak bunların bir kısmı mükerrerler, muhadramlar ve yanlışlıkla sahâbî olarak zikredilenlerden oluşmaktadır. Bunların düşülmesi durumunda ismi bilinen sahâbe sayısı 10.000 civarında kalacaktır. Rakam için bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 2045.

69 Detaylı bilgi için bk. Efedioğlu, *Arap Olmayan Sahâbîler*, 141 vd.

70 Addâs’ın milliyeti konusunda kaynaklarda herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak nesebinin ve kabilesinin bilinmemesi, o gün için Arap Yarımadası dışında sayılan ve Bizans’ın idaresinde olduğu anlaşılan Ninova şehrinde olması, Hıristiyanlığı ile beraber kölelik hali gibi hususlar hep onun Rum/Bizans asıllı olduğunu göstermektedir.

71 Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyeri, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd, (Kahire: Matbaatü Hicâzî, 1356/1937), 2/30.

72 Ebû’l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü’l-gâbe fi ma’rifeti’s-sahâbe*, (Kahire: Kitâbü’s-şâ’b, 1970), 4/4.

endişesinden dolayı Müslüman olmamıştır.⁷³ Mekkelileri yaklaşık on yıl İslâm'a davet etmesine rağmen bir netice alamayan Allah Resûlü milâdî 620 tarihinde yeni bir arayış için Mekke'nin güney-doğusunda bulunan Taif şehrine gitti. Buradaki halkı yeni din olarak gönderilen İslâm'a davet etti. Ancak Taif halkı iman etmek bir yana, Hz. Peygamber'i taşa tutarak ve hakaret ederek şehirden dışarı attılar. Allah Resûlü şehrin dışına çıkınca Addâs'ın efendisi Şeybe b. Rabîa ile kardeşi Utbe b. Râbîa'ya (ö. 2/624) ait bir bağa sığındı. O sırada bağda bulunan Addâs Resûlullah ile uzun uzun konuşma fırsatı buldu. Bu arada önemli bir takım olaylara şahid oldu. Hz. Peygamber burada bulunduğu sırada Cebrail (a.s.) geldi ve dilediği takdirde Cenâb-ı Hakk'ın Taif şehrini yerle bir edeceğini söyledi. Bir rahmet peygamberi olan Allah'ın Resûlü gördüğü çirkin muameleye rağmen böyle bir şeyi istemedi ve şöyle dua etti: “*Hayır, ben onların helâkini istemem. Aksine bu müşrik toplumun soyundan Allah'a şirk koşmadan sadece kendisine ibadet edecek bir nesil ortaya çıkarmasını diliyorum.*”⁷⁴

Addâs, köle olduğu ve efendisi izin vermediği için 622 yılında Mekke Müslümanlarla birlikte Medîne'ye hicret edemedi. Hicrî 2 (624) yılında Mekkelilerle Medineli Müslümanlar arasında yapılan Bedir savaşı öncesinde efendisi Şeybe ile kardeşi Utbe'yi bu savaşa katılmaktan vazgeçirmeğe çalışmış, ancak muvaffak olamamış ve neticede hem Şeybe ve hem de Utbe burada öldürülmüşlerdir.

Hz. Peygamber'den herhangi bir rivayeti bulunmayan Addâs, hicrî 2 (624) yılından sonraki tarihlerde Mekke'de vefat etmiştir.⁷⁵ Vefat tarihi bilinmemektedir.

3.2. Bâkûm er-Rûmî

“Rûmî” şeklindeki nisbesi Rum/Bizans asıllı olduğunu göstermektedir.⁷⁶ Doğum yeri ve tarihi ile Arap Yarımadası'na intikal şekli ve gençliği hakkında kaynaklarda bilgi verilmemiştir.⁷⁷

Medine'de yaşayan ve burada ticaretle uğraşarak veya bir meslek icra ederek hayatını sürdüren Bâkûm'un hür olarak yaşadığı ve varlıklı bir kişi olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁸ O ayrıca dinine bağlı samimi bir hristiyandı.

Bâkûm, Müslümanların ve Hz. Peygamber'in milâdî 622 yılında Mekke'den Medîne'ye hicret etmesinden sonra Resûlullah'ın yanına gelerek onunla sohbet etti. Bir müddet sonra

73 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1013-1014; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/181.

74 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî vd., (Kahire: el-Matbaatü's-selefiyye, 1403), “Bed'ü'l-halk”, 7 (3231).

75 Pek kabul görmeyen bir rivayette, Addâs'ın efendileri tarafından zorla Bedir gazvesine götürüldüğü ve burada müşriklerin safında savaşırken öldüğü söylenmiştir. Bk. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1013-1014.

76 Hayatı hakkında bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 130; Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.), 4/103.

77 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 130.

78 İbn Hacer el-Askalânî, 130.

da İslâm'a girdi. Müslüman olduktan sonra uzun zaman yaşamadığı ve milâdî 622 yılından sonraki tarihlerde Medine'de vefat ettiği anlaşılmaktadır. Vefat tarihi kesin olarak belli değildir. Vefatından sonra geride kimsesi kalmadığı ve malını sahiplenecek bir mirasçısı bulunmadığı için Hz. Peygamber (s.a.v.) onun mal varlığını Medineli Müslümanlar arasında fakir ve yetim bir kişi olarak bilinen Süheyl b. Amr el-Ensârî'ye (ö. 37/657) vermiştir.⁷⁹

Bâkûm er-Rûmî'nin, kaynaklara intikal etmiş herhangi bir rivayeti bilinmemektedir.

3.3. Bâkûm er-Rûmî en-Neccâr

Rum/Bizans asıllı bir sahâbîdir.⁸⁰ Asıl ismi Bâkûm olup kaynaklarda Bâkûl,⁸¹ İbrahim,⁸² Meymûn,⁸³ Mina⁸⁴ ve Belkûm⁸⁵ gibi isimlerle de zikredilmiştir. Sahâbe konusunun uzmanlarından İbn Hacer el-Askalânî (ö. 1448) onun isminin İbrahim, lâkabının da Bâkûm olması ihtimali bulunduğunu söylemektedir.⁸⁶

Bâkûm er-Rûmî en-Neccâr, İslâm'dan önceki tarihlerde Bizanslılar tarafından idare edilen Mısır'da doğdu. Doğum tarihi ve gençlik hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. O, mesleği olan marangozluk⁸⁷ ve dülgerliği (mimarlığı)⁸⁸ icra edip geçimini sağlamak için Arap Yarımadasına gelmiş veya bu işlerde çalıştırılmak üzere köle olarak getirilmiş ve Mekke'ye yerleşmiştir⁸⁹.

79 Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, nşr. Âmir Hasen Sabrî, (İmârât: Matbûâtü Câmîati'l-İmârâti'l-Arabîyyeti'l-Müttehide, 1426/2005), 1/306.

80 Bâkûm er-Rûmî en-Neccâr'ın milliyeti konusunda kaynaklarda yer alan bilgilerde ihtilaf bulunmaktadır. İlk müelliflerden İbn İshâk (ö. 151/768) ile İbn Hişâm (ö. 218/833) onu, ismini vermeden "Kıpt asıllı marangoz bir adam" şeklinde zikrettikleri halde, Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/813) *el-Câmi'* isimli eserinde (İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 129-130) onu "Rum asıllı Bâkûm" olarak zikretmiştir. Daha sonra gelen müelliflerden Ebu'l-Feth el-Ezdî (ö. 374/984), İbn Abdilber (ö. 463/1070), İbnü'l-Esrîr, (ö. 630/1232), Zehebî (ö. 748/1347) ve İbn Hacer (ö. 852/1448) gibi tabakât müellifleri onu hep "Rum asıllı" olarak değerlendirmişlerdir. Bilgi için biyografide kullanılan kaynaklara bakılmalıdır.

81 İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 1/306.

82 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 24.

83 Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehbî, *Tecridü esmâi's-sahâbe*, (Beirut: Dâru'l-ma'rife, ts.), 2/100.

84 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1484.

85 İbn Hacer el-Askalânî, 166.

86 İbn Hacer el-Askalânî, 24.

87 Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî, *Sîretü İbn İshâk*, nşr. Muhammed Hamidullah, (Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1401/1981), 83.

88 Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/74.

89 Muhammed Hamidullah, Bâkûm'dan bahsederken bir yerde onun kendi isteği ile Arap Yarımadası'na geldiğini söylemiş (*İslâm Peygamberi*, 1/74), başka bir yerde ise Mekke'de yaşayan köleler arasında saymıştır (*İslâm Peygamberi*, 1/666, 1312 no.lu dipnot). Halbuki klasik kaynakların hemen hemen hepsinde onun Ümeye oğullarından Saîd b. el-Âs'ın (ö. 59/679) kölesi olduğu belirtilmektedir. Bk. İbnü'l-Esrîr, *Üsdü'l-gâbe*, 1/55; Zehebî, *Tecridü esmâi's-sahâbe*, 1/42; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 129.

Hız. Peygamber (s.a.v.) henüz 35 yaşlarında iken⁹⁰ milâdî 605 tarihinde Mekkeliler Kâbe'yi onarma kararı almışlardı. Tam bu sıralarda Mısır'dan Yemen'e inşaat malzemesi taşıyan bir gemi, Mekke'nin bir liman şehri olan Şuayba (bugünkü Cidde limanı) kıyılarında karaya oturdu. Bunu fırsat bilen Mekkeliler geminin bütün malzemesini Kâbe inşaatında kullanmak üzere satın aldılar. Kâbe'yi tamir işini de Bâkûm'a verdiler ve böylece bu iş başarı ile tamamlandı⁹¹.

Aslen Hıristiyan olan Bâkûm'un Mekke'de İslâm'a girdiği anlaşılmakta ise de ne zaman ve nasıl Müslüman olduğu bilinmemektedir. O, milâdî 622 tarihinde bütün Müslümanlarla birlikte Medîne'ye hicret etti ve burada da marangozluk ve dülgerlik yaparak hayatını sürdürdü. İslâm devletinin sınırları genişleyip Mescid-i Nebevî'nin cemaati çoğalınca, kalabalık cemaate daha rahat bir şekilde hitab etmek için bir minber yaptırmaya karar veren Hız. Peygamber, bu görevi aynı zamanda marangoz olan Bâkûm er-Rûmî en-Neccâr'a verdi. O da biri oturma yeri, ikisi de basamaktan oluşan üç birimli bir minber yaptı. Bu minberin, hicrî 7 (628) veya 8 (629) yılında yapıldığı nakledilmektedir⁹².

Bâkûm er-Rûmî en-Neccâr'dan hadis kaynaklarına bir rivayet intikal etmiştir. Tek râvisi olan Salih Mevlâ't-Tüeme (ö. 125/742'den sonra) tarafından nakledilen bu rivayette Bâkûm'un Hız. Peygamber için üç basamaklı bir minber yaptığı anlatılmaktadır.⁹³

Bâkûm, Hız. Peygamber'den (s.a.v.) sonra vefat etmiştir. Nerede ve ne zaman vefat ettiği bilinmemektedir.

3.4. Bel'âm er-Rûmî

Rum/Bizans asıllı bir sahâbîdir⁹⁴. Arap Yarımadası'na ne zaman ve nasıl geldiği konusunda kaynaklarda bilgi verilmemiş, ancak Mekke'de Mugîre oğullarının kölesi olarak yaşadığı ve demircilik yaparak geçimini sağladığından bahsedilmiştir⁹⁵. Kaynaklarda ismi Yaîş olarak da geçer.⁹⁶

Bel'âm, İslâm'ın henüz ilk yıllarında Mekke'de Hız. Peygamber'e gelmiş ve iman etmiştir⁹⁷. Medîne'ye hicret edip etmediği bilinmemektedir. Kaynaklarda onun Müslüman

90 İbn İshâk, *es-Sîre*, 84.

91 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 129-130; Şiblî, *Asr-ı Saâdet*, 1/204.

92 Muhammed Rıza, *Muhammed*, 285.

93 Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Musannef*, nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî, (Beyrut: el-Mektebû'l-İslâmî, 1403/1983), 3/182. Abdürrezzâk b. Hemmâm'ın *el-Musannef*'inde Sâlih Mevlâ't-Tüeme tarafından bir haber olarak aktarılan bu bilgi İbn Mende'nin *Ma'rifetü's-sahâbe*'sinde Bâkûm'un kendi ifadesi olarak nakledilmiştir. Bk. İbn Mende, *Ma'rifetü's-sahâbe*, 1/307.

94 Cevad Ali, *el-Mufassal fî tarihi'l-Arab kable'l-İslâm*, 6/604.

95 Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân fî Te'vîli âyi'l-Kur'an*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir, (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000), 17/299.

96 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1609.

97 Tek tanrı inancına sahip olan Bel'âm ile Hız. Peygamber arasında samimî bir dostluk vardı. Bel'âm iyi Arapça bilmediği halde Allah Resûlü zaman zaman yanına uğrar ve ona bir şeyler öğretmeye çalışırdı. Bu konuda bk.

olmadan önce samimi bir hristiyan olduğundan⁹⁸ ve halk arasında “a’cemiyyü’l-lisân = Arapça konuşmayan, Arap olmayan”⁹⁹ bir kişi olarak tanındığından bahsedilmektedir. Rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber Mekke’de iken zaman zaman Bel’âm’ın demircilik yaptığı dükkanına uğrar ve karşılıklı olarak oturup sohbet ederlerdi. Mekkeli müşrikler bunu görünce, Resûlullah’ın okuduğu Kur’an âyetlerini ondan öğrendiği şekilde bir dedikodu yaydılar. Dedikoduların artması üzerine Cenâb-ı Hak “**Yemin olsun ki biz müşriklerin, Muhamed’e Kur’an’ı bir kişi öğretiyor dediklerini biliyoruz. Ancak onlar yanılıyorlar. Çünkü kasd ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Oysa Kur’an fasih Arapçadır.**”¹⁰⁰ anlamındaki âyeti indirmiş ve iddialarını yalanlamıştır¹⁰¹.

Bel’âm kuvvetli bir ihtimale göre Mekke’de vefat etti. Vefat tarihi bilinmemektedir.

3.5. Cebr er-Rûmî

Rum/Bizans asıllı bir sahâbîdir¹⁰². Mekke’de yaşayan Hadramî oğullarının kölesi idi¹⁰³. Kuvvetli bir ihtimale göre Arap Yarımadası’na köle olarak getirilmiş ve burada kalmıştır. Geliş tarihi ve gençlik hayatı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

Cebr, önceleri dinine bağlı samimi bir Hıristiyanı¹⁰⁴ ve Mekke’de Kâbe yakınında bulunan Merve civarında bir ticarethanede çalışırdı¹⁰⁵. Hz. Peygamber fırsat buldukça onun yanına uğrar ve oturup sohbet ederdi. Mekkeli müşrikler onu Cebr’in yanında görünce, okuduğu Kur’an âyetlerini ondan öğrendiği şekilde bir dedikodu başlattılar. Ku’an-ı Kerim’in “**Yemin olsun ki biz müşriklerin, Muhamed’e Kur’an’ı bir kişi öğretiyor dediklerini biliyoruz. Ancak onlar yanılıyorlar. Çünkü kasd ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Oysa Kur’an fasih Arapçadır.**”¹⁰⁶ meâlindeki âyetinin onların dedikodularını boşa çıkarmak için indiği nakl edilmektedir¹⁰⁷.

Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Kesîr ed-Dimaşkî, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ ve dğ., (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984-1985), 4/523.

98 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, (Kahire: Dâru’l-kütübi’l-Mısriyye, 1386/1966), 10/178.

99 İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4/523.

100 en-Nahl, 16/103.

101 İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4/523. Bu âyet-i kerimenin, Bel’âm yanında onunla aynı kaderi paylaşan birden fazla sahâbî hakkında indiği de nakledilmektedir. Müfessir el-Kurtubî (ö. 671/1272) bu konuda Yesâr, Cebr, Ye’îş, Bel’âm, Ebû Meysere gibi isimler zikretmiş ve Hz. Peygamber’in bunlarla zaman zaman görüştüğünden bahsetmiştir. Bk. *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/178.

102 Cevad Ali, *el-Mufasssal fî tarihi’l-Arab kable’l-İslâm*, 6/604.

103 İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 2/393.

104 Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/177. Cebr’in Yahudi olduğuna dair bilgi de intikal etmiştir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 204.

105 İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 2/393.

106 en-Nahl, 16/103.

107 Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 10/178; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, 4/523.

Cebr, İslâm dâvetinin başladığı ilk dönemlerde Müslüman olmuşsa da¹⁰⁸ müşrik olan efendilerinden çekindiği için inancını açığa vurmamış¹⁰⁹, onların engel olmaları nedeniyle Medîne'ye de hicret edememiştir. Önceleri Müslüman olmuş iken Cebr'in de Müslüman olduğunu öğrenen, ancak sonradan İslâm'dan dönen Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh (ö. 59/678) onun durumunu efendilerine haber vermiş, buna binaen ilk Müslümanlarla birlikte ağır iş-kencelere maruz kalmıştır. O, İslâm'dan vaz geçmesi için kendisine yapılan baskılara direnmiş, inancında sebat göstermiştir. Mekke'nin fethinden sonra (8/630) Hz. Peygamber'e gelerek başından geçen sıkıntılı günleri anlatınca Allah Resûlü kendisini takdir etmiş ve efendilerine istedikleri meblağı ödeyerek onu ellerinden kurtarmıştır¹¹⁰.

Cebr'in hicrî 8 (630) yılından sonraki hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmadığı gibi vefat yeri ve tarihi de bilinmemektedir.

3.6. Ezrak b. Ukbe er-Rûmî

Rum/Bizans asıllı bir sahâbîdir¹¹¹. Taif'te oturan Benû Sakîf kabilesinden Hâris b. Kelede'nin (ö. ?) kölesi idi¹¹². Arap Yarımadası'na ne zaman ve nasıl geldiği bilinmemektedir. Ancak bir tüccar olan ve çok sayıda köleye sahip olduğu bilinen efendisi Hâris'in Bizans'a sıkça gidip geldiği göz önüne alınırsa, onun bu seyahatlerden birinde Bizans taraflarından getirilmiş olacağını tahmin etmek mümkündür.

İyi bir demirci ustası olan¹¹³ Ezrak, hicrî 8 (630) tarihinde Müslümanların Taif'i kuşatmaları esnasında¹¹⁴ surlardan inip kaçmak suretiyle Hz. Peygamber'e gelmiş ve Müslüman olmuştur¹¹⁵. Buna sevinen Allah Resûlü onu serbest bırakmış¹¹⁶, ayrıca kendisine Kur'ân ve sünneti öğretmesi için Ümeyye oğullarından Halid b. Saîd b. As'ı (ö. /635) ona öğretmen olarak tayin etmiştir¹¹⁷. Bu sayede Emevî ailesi ile yakınlık kuran Ezrak, daha sonraki tarihlerde onlar tarafından evlendirilmiştir¹¹⁸.

108 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 204.

109 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkid el-Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî*, nşr. Marsden Jones, (Tahran?: Neşr Dâniş İslâmî, 1405/1984, ofset), 2/865.

110 Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2/866.

111 Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî, *Ensâbü'l-esrâf*, nşr. Muhammed Hamidullah, (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 1/157.

112 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 40. Bazı kaynaklarda Ezrak, Hâris'in değil de babası Kelede'nin kölesi olarak zikredilmiştir. Bk. Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2/931.

113 Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, 79.

114 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Endelüsî, *Cevâmiu's-sîre*, nşr. İhsan Abbâs vd. (Kahire, Dâru'l-Maârif, ts.), 243.

115 Belâzurî, *Ensâbü'l-esrâf*, 1/157.

116 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 40.

117 Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 2/932.

118 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 40.

Taif'in Müslümanlar tarafından ele geçirilmesinden sonra (8/630) Hâris b. Kelede ve diğer Taifliler Hz. Peygamber'e gelerek yanlarından kaçan ve Müslüman olan kölelerini geri vermesini istemişlerse de Allah Resûlü Ezrak ve arkadaşlarını "Allah'ın âzâdlıları" diyerek övmüş ve yapılan teklifi geri çevirmiştir¹¹⁹.

Bazı kaynaklarda Ezrak'ın, Ammâr b. Yâsir'in (ö. 37/657) annesi Sümeyye bint Habbât (ö. M. 615?) ile evlendiği¹²⁰ ve Hâricî Ezârika fırkasının kendisine nispet edildiği¹²¹ şeklinde mütâlealar yürütülmüşse de bunların doğru olmadığı değişik araştırmalarda ispat edilmiştir.

Ezrak'ın hadis kaynaklarına intikal etmiş herhangi bir rivâyeti bilinmemektedir. Vefat yeri ve tarihi de kaynaklarda zikredilmemiştir.

3.7. Zinnîre er-Rûmiyye

Rum/Bizans asıllı sahâbiyye bir hanımdır¹²². Bazı kaynaklarda isminin Zenbera¹²³ ve Züneyra¹²⁴ şeklinde kaydedildiği de görülmektedir. Zinnîre, İslâm'ın Mekke döneminde yaşadı. Mekke'ye ne zaman ve nasıl geldiği bilinmemekte ise de cariye olarak getirilip burada satılmış olması kuvvete muhtemeldir. Bir rivayete göre o Mahzûm oğullarının¹²⁵ diğer bir rivayete göre ise Abdüddâr oğullarının cariyesi idi¹²⁶.

Zinnîre, İslâm davetine icabet eden ilk hanımlardan biridir.¹²⁷ Durumu öğrenen Mekke'li müşrikler İslâm'dan vazgeçmesi için kendisine ağır hakaretler yapmışlar ve işkencelere tâbi tutmuşlar, ancak o inancında ısrar etmiştir. Kendisinden sonra İslâm'a giren Hz. Ömer

119 Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi*, 2/931-932.

120 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 40. Ezrak'ın ilk Müslümanlardan Yâsir b. Âmir'in hanımı ve Ammâr b. Yâsir'in annesi Sümeyye bint Habbât ile evlendiği değerlendirilmesi bir vehimden ibarettir (Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Abdilber en-Nemerî, *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb (el-İsâbe ile birlikte)*, Kahire: el-Mektebetü't-ticâriyye, 1358/1939, 4/324). Bu vehim İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889), Ebû Huzeýfe b. Mugîre'nin câriyesi Sümeyye bint Habbât ile Hâris b. Kelede'nin câriyesi Sümeyye'yi birbirlerine karıştırmış olmasından kaynaklanmaktadır (Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Maârif*, nşr. Muhammed İsmail es-Sâvî, (Kahire: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1353/1934), 111). Halbuki bunlardan birincisi ilk Müslümanlardan olan ve inancı uğruna işkence çektiği bilinen Yâsir b. Âmir'in hanımı, ikincisi ise Ezrak'ın evlendiği câriye Sümeyye'dir ki bu sahâbeden değildir (İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1899). İbn Abdilber, İbnü'l-Esîr ve İbn Hacer bu hususu açıkça belirttikleri halde Muhammed Hamidullâh'ın İbn Kuteybe'ye ait bilgiyi aynen almasının nedeni anlaşılammıştır. Bk. *İslâm Peygamberi*, 2/868.

121 Belâzurî, *Fütühu'l-büldân*, 79-80; İbn Hazm, *Cevâmiu's-sire*, 243. Bir önceki ile aynı türden bir karışıklık, daha sonra İslâm mezhepler tarihinde ortaya çıkacak olan Hâricî Ezârika fırkasının bu Ezrak'a nispet edilmesi olayında görülmektedir. Bu anlamda bir bilgi Belâzurî (ö. 279/892) tarafından nakledilmiştir (*Fütühu'l-büldân*, 79-80). Halbuki, fırkanın kendisine nispet edildiği Nâfi' b. Ezrak (ö. ?) Benî Hanife kabilesinden olup sahâbî Ezrak b. Ukbe er-Rûmî ile bir ilgisi yoktur. Bk. Belâzurî, *Ensâbü'l-Eşraf*, 1/367.

122 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 879.

123 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 4/316.

124 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 879.

125 Belâzurî, *Ensâbü'l-eshraf*, 1/196.

126 İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 4/316.

127 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 7/123.

de (ö. 23/643) ona işkence edenlerdendir. Kaynaklarda verilen bilgilere göre Hz. Ömer bir gün ona hakaret etmek ve dövmek suretiyle işkence ettikten sonra durmuş ve “sana acıyorum sanma, yoruldum da onun için durdum” diyerek bir az dinlenmiş, peşinden işkence etmeye devam etmişti¹²⁸. Yine bir gün Ebû Cehil (ö. 624), ona çok ağır işkencelerde bulunmuş, bundan dolayı gözleri görmez olmuştu. Bunu fırsat bilen Mekkeli müşrikler, “kendilerine tapmaktan vazgeçtiği için putlarımızdan Lât ve Uzzâ Zinnîre’nin gözlerini kör etti” şeklinde dedikodular yaydılar. Buna çok üzülen Zinnîre Cenab-ı Hakk’a el açıp durumun böyle olmadığını müşriklere göstermesi için samimi bir şekilde dua etmiş, Cenâb-ı Hak da duasını kabul etmek ve onu yeniden gözlerine kavuşturmak suretiyle müşriklerin dedikodularını boşa çıkarmıştır¹²⁹.

Güçlü imanı sayesinde bu işkence olaylarına karşı sebat gösteren Zinnîre’yi daha sonra Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) büyük paralar ödeyerek müşriklerin elinden kurtarmış ve biraz olsun nefes aldirmişti¹³⁰.

Zinnîre, muhtemelen Müslümanlar Medine’ye hicret etmeden önce Mekke’de vefat etti. Vefat tarihi bilinmemektedir.

4. Rum (Bizans) Asıllı Muhadramlar

Muhadram, hem Câhiliye devrinde hem de İslâmî dönemde yaşamış, Hz. Peygamber hayatta iken veya vefatından sonra Müslüman olmuş, ancak onu mümin olarak görememiş kimse demektir.¹³¹ Bir başka ifade ile muhadram, Resûl-i Ekrem döneminde yaşadığı için sahâbe arasında yer alması gerekirken onu mümin sıfatıyla göremediği için ashaptan sayılmayan, sahâbe ile görüştüğü için tâbiî olarak değerlendirilmesi mümkün iken Resûlullah devrinde yaşadığından onun vefatından sonra dünyaya gelen tâbiîlerden farklı görülen, kı-sacası sahâbî veya tâbiî olduğu kesin olarak bilinmeyen kişidir. Bu özellikleri sebebiyle muhadramlar, hadis âlimleri tarafından sahâbe ile tâbiînden ayrı bir nesil olarak değerlendirilmişlerdir.¹³²

Böyle olduğu halde bazı müellifler bu konuda bir az mütesâhil davranarak muhadramları ve Hz. Peygamber devrini idrak eden herkesi, Allah Resûlü’nü görmüş olma ihtimaline binaen sahâbî olarak değerlendirmiş ve sahâbeye dair biyografi eserlerinde yer vermişlerdir.¹³³ Karışıklığı önlemek ve Rum/Bizans asıllı muhadramları sahâbî olarak değerlendirme

128 Ebû Ca’fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Hâşimî, *Kitâbü’l-Muhabber*, nşr. Ilse Lichtenstadter, (Beyrut: Dâru’l-âfâki’l-cedîde, ts.), 184.

129 İbn İshâk, *es-Sîre*, 171.

130 Belâzurî, *Ensâbü’l-esrâf*, 1/196.

131 Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, 2/238.

132 Mehmet Efendioğlu, “Muhadramün”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/393-394.

133 Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 70.

yanlışığına düşmemek için burada tespit edilebilen Rum/Bizans asıllı muhadramlar ayrı ele alınacak ve haklarında kısa bilgiler verilerek tanıtımları yapılacaktır.

4.1. Argon er-Rûmî

İsmi ve nisbesinden anlaşıldığı üzere Rum/Bizans asıllıdır. Hiz. Peygamber devrini idrak etmiş ancak onunla görüşmemiştir. Hiz. Ebû Bekr döneminde (11-13/632-634) ordu kumandanı Hâlid b. Velîd'in (ö. 20/640) davetiyle İslâm'a girdiği nakledilmekte, vefat yeri ve tarihi bilinmemektedir.¹³⁴

4.2. Curce er-Rûmî

İsmi Circir şeklinde de zaptedilmiştir. Şam taraflarının fethi esnasında İslâm ordu kumandanlarından Hâlid b. Velîd'in (ö. 20/640) davetiyle İslâm'a girmiş, Yermük meydan muharebesinde (15/636) şehit düşmüş, Hiz. Peygamber'le görüşmemiştir.¹³⁵

4.3. Duğâtur er-Rûmî

Rum/Bizans asıllı bir piskopostur.¹³⁶ Hicretin 7. (628) yılında Hiz. Peygamber çeşitli ülkelerin devlet başkanlarına İslâm'a davet mektupları gönderirken Dihyetü'l-Kelbî (ö. 40/660'dansonra) isimli sahâbîsini de Rum İmparatoru Herakleios'a (610-641) göndermişti. Heraklius mektubu okuyup Dihye'yi de dinledikten sonra onu dinî işlerden sorumlu piskoposu Duğâtur'a havâle etmiş ve konuyu onunla müzakere etmesini söylemiştir.¹³⁷ Davet mektubunu okuyan Duğâtur Müslünam olmuş, bu arada durumunu açığa vurarak çevresindekileri de İslâm'a davet etmiş, ancak orada bulunanların saldırısına maruz kalmış ve fecî bir şekilde şehit edilmiştir.¹³⁸ Hiz. Peygamber'le görüşmemiştir.

4.4. Mirî er-Rûmî

Nisbesinden anlaşılacağı üzere Rum/Bizans asıllıdır.¹³⁹ Şam bölgesinde oturan Gassânîlerin reisi Hâris b. Ebî Şemr el-Gassânî'nin (ö. ?) kapıcısı idi. Hiz. Peygamber hicrî 6 (627) yılında Hâris'e sahâbeden Şucâ' b. Ebî Vehb el-Esedî'yi (ö. 12/633) elçi olarak göndermişti.¹⁴⁰ Şam'a varan Şucâ', Haris ile görüşmeden önce kapıcısı Mirî ile görüşmüş ve

134 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 39.

135 İbn Hacer el-Askalânî, 215.

136 İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 3/55.

137 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 713-714.

138 Hamidullah, *İslâm Pelgamberi*, 1/363.

139 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1397.

140 Muhammed Rıza, *Muhammed*, 266.

ona Hz. Peygamber ve İslâm'ı anlatmıştı. Anlatılanları dinleyen Mirî Müslüman olmuş, ancak durumunu açığa vurmamış, Hz. Peygamber'le de görüşmemiştir.¹⁴¹

4.5. Seric (Sergius?) el Yermûkî

Adından Rum/Bizans asıllı olduğu anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber devrine yetişmiş, ancak onu görememiştir. İslâm'a Efendimizden sonraki tarihlerde girdiği ve Abdullah b. Ömer (ö. 74/693) tarafından eğitildiği nakledilmektedir.¹⁴²

4.6. Sümeyye er-Rûmiyye

Milliyeti konusunda farklı görüşler ileri sürülmüş, Rum/Bizans asıllı olduğuna dair bilgi de ulaşılmıştır.¹⁴³ Bu bilgiye göre Sümeyye bir baskında Bizans topraklarından kaçırılıp Arabistan'a getirilmiş ve son olarak Taif'te oturan Hâris b. Kelede es-Sekafi'ye (ö. ?) intikal etmiştir.¹⁴⁴ İslâm'a girdiği bilinmekte ise de Müslüman olarak Hz. Peygamber'i gördüğüne dair bilgi bulunmamaktadır.¹⁴⁵

4.7. Ümmü'l-Muhâcir er-Rûmiyye

Rum/Bizans asıllı bir hanımdır. Bizanslılarla yapılan bir savaşta esir edilmiş, cariyeye statüsüne sokulmuş ve Medîne'ye getirilmiştir. Hz. Osman'ın (ö. 35/655) davetiyle İslâm'a girdiği bilinmekte, ancak Hz. Peygamber'le görüştüğüne dair bilgi bulunmamaktadır.¹⁴⁶

5. Rum (Bizans) Asıllı Sahte Sahâbîler

Hicrî 11 (632) yılında hayata vedâ eden Hz. Peygamber, vefatından bir ay kadar önce söylendiği¹⁴⁷ nakledilen bir hadisinde “*Allah'a yemin ederim ki, yüz sene sonra yeryüzünde bugün yaşayanlardan hiç kimse hayatta kalmayacaktır*”¹⁴⁸ buyurmuş, bu ifadesiyle de hicrî 110 (728) tarihi civarında kendisini gören ve sahâbe denilen neslin sona ereceğini haber vermiştir. Gerçekten de söz konusu tarihte Mekke'de vefat eden Ebu't-Tufeyl Âmir b. Vâsile

141 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 1397.

142 İbn Hacer el-Askalânî, 548-549.

143 Belâzurî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1/489.

144 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 267-268.

145 Tabakât kitaplarında bu Sümeyye er-Rûmiyye ile İslâm'ın ilk şehîdesi Sümeyye bint Habbât (ö. M. 615?) birbirlerine karıştırılmışlardır. Bu konuda aydınlatıcı bilgi için bk. Efendioğlu, *Arap Olmayan Sahâbîler*, 106-108.

146 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, 2041.

147 Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh*, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, (Kahire: Dâru İhyâi'l-kütübî'l-Arabiyye, 1374/1955), “Fezâilü's-sahâbe”, 53 (2538).

148 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, (Beyrut: Dâru Sâder, 1389/1969), 3/305-306, 322, 345, 379, 385; Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh / Sünenü'l-Tirmizî*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd., (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsî'l-Arabî, ts.), “Fiten”, 64 (2250).

İbnü'l-Eskâ'ın son sahâbî olduğu ve sahâbe neslinin burada bittiği konusunda ittifak edilmiştir.¹⁴⁹

Böyle olduğu halde hicrî 140 (757) tarihinden sonra İslâm coğrafyasında zaman zaman Hiz. Peygamber'i gördüğünü, onunla sohbet ettiğini, beraberinde savaflara katıldığını, ondan özel ilgiler gördüğünü, tavsiye ve emirler aldığını, dualarına mazhar olduğunu, bu sebeple de yüz yıllar boyu yaşadığını iddia eden bir takım sahtekârlar ortaya çıkmıştır.¹⁵⁰ Kaynaklarda ismi geçen bu sahtekârlardan bir kısmının Arap olmayan unsurlardan olduğu, aralarında bir de Rum/Bizans asıllının bulunduğu görülmektedir. Karışıklığa meydan vermemek ve hataya düşmeyi önlemek için burada bu konu üzerinde durulmuş ve tespit edilen Rum/Bizans asıllı bu sahtekâr hakkında bilgi verilmiştir.

5.1. Ca'fer b. Nastûr er-Rûmî

Nisbesinden anlaşılacağı üzere Rum/Bizans asıllıdır. Bazı kaynaklarda ismi Nastûr er-Rûmî şeklinde geçmektedir.¹⁵¹ Hiz. Peygamber'den yaklaşık 340 yıl sonra hicrî 350 (961) yılı civarında Türkistan'ın Farab bölgesinde ortaya çıkmış ve sahâbî olduğunu iddia etmiştir.¹⁵² Farab'a niçin ve nasıl gittiği konusunda bilgi bulunmamaktadır.

Ca'fer, Hiz. Peygamber devrinde yaşadığını ve onunla beraber Tebük gazvesine katıldığını söylemiş, yolculuk esnasında binek üzerinde yolculuk yapan Efendimizin elindeki sopasını düşürdüğünü, kendisinin de bineğinden inerek sopayı Allah Resûlü'ne verdiğini, karışılığında ise uzun ömür yaşaması için hayır dua aldığını anlatmış ve bu duaya binaen Hiz. Peygamber'den sonra 320 yıl gibi uzun bir ömür yaşadığını iddia etmiştir.¹⁵³ Sahâbî olduğu iddiasında bulunan ve Hiz. Peygamber adına yalan söyleyen Ca'fer b. Nastûr'un durumunu hadis âlimleri araştırmış, neticede sahâbî olmayıp sahâbîliği kullanan bir sahtekâr olduğunu tespit etmişlerdir.¹⁵⁴

Sonuç

“Hiz. Peygamber Dönemi Arap Yarımadası – Rum/Bizans İmparatorluğu İlişkileri ve Rum/Bizans Asıllı Sahâbiler” konusunda yapılan bu araştırmadan elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

149 M. Yaşar Kandemir, *Mevzû Hadisler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975), 71; Nevzat Aşık, “Sahte Sahâbiler”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V (1989), 210.

150 Aşık, “Sahte Sahâbiler”, V, 210.

151 Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde, (Beirut: Mektebetü'l-matbûâtü'l-İslâmiyye, 1423/2002), 8/256.

152 İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, s. 225.

153 Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, nşr. Ali Muhammed el-Becâvî, (Beirut: Dâru'l-ma'rife, 1382/1963, ofset), 4/183.

154 Ebû'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-Mevzûât*, nşr. Nureddin Şükrü Boyacılar, (Riyad: Mektebetü' edvâi's-selef, 1418/1997), 1/352.

1. Geçmişten günümüze konusu Rum/Bizans Asıllı Sahâbîler olan müstakil bir kitap veya makale çalışmasına tesadüf edilmemiştir.
2. Kaynakların taranması neticesinde altısı erkek, biri hanım olmak üzere toplam yedi Rum/Bizans asıllı sahâbî tespit edilmiş, hayatları hakkında bilgi verilmiştir.
3. Tespit edilen yedi sahâbîden altısının Arap Yarımadası'na köle olarak geldiği, burada köle statüsünde yaşadığı, bir kısmının sonradan hürriyetine kavuştuğu görülmüş, bir kişinin ise hür bir tüccar olduğu ortaya çıkmıştır.
4. Yedi Rum/Bizans asıllı sahâbîden altısı Mekke döneminde yaşamış, Hz. Peygamber'le burada karşılaşmış iman etmiş, bunlardan sadece biri Medîne'ye de hicret etmiş, bir kişi ise sürekli Medîne'de yaşamıştır.
5. Rum/Bizans asıllı sahâbîlerin hepsi inanç itibariyle dinlerine bağlı samimî birer hıristiyan iken İslâm'a girmişlerdir. Teyid edilemeyen bir hanım hariç hepsinin okur yazar oldukları ve kendi dillerinde kitaplar okudukları anlaşılmaktadır.
6. Erken dönemde Mekke'de yaşamış olmak, köle statüsünde bulunmak ve Arap dilini iyi bilmemek gibi nedenlerden olsa gerek, hiçbiri Hz. Peygamber'den hadis nakletmemiş, sadece bir kişiden tarihî bilgi taşıyan bir rivayet intikal etmiştir.
7. İki Rum/Bizans asıllı sahâbî hakkında veya Mekkeli müşriklerin onlar etrafında ortaya attıkları iddialar konusunda âyet inmiş, müşrikler yalanlanmışlardır.
8. Yedi Rum/Bizans asıllı sahâbî yanında yedi de muhadram, yani Hz. Peygamber devrinde yaşayan, o devirde veya sonradan İslâm'a giren, ancak onunla görüştüğü konusunda bilgi bulunmayan kişi tespit edilmiş, hataya düşmemek ve karışıklığı önlemek için bunlar da kısaca kısaca tanıtılmıştır.
9. Rum/Bizans asıllılar arasında bir de sahte sahâbî ile karşılaşmış, hataya düşmeyi önlemek için kaynaklarda ismi geçen bu kimsenin de kısaca tanıtımı yapılmıştır.
10. Rum/Bizans asıllı sahâbîlerin varlığı ve tespiti, özellikle müsteşrikler tarafından dile getirilen Hz. Peygamber'in bütün insanlığa elçi olarak gönderilmediği ve Arapların Peygamberi olduğu şeklindeki iddialarının doğru olmadığını ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Abdürrezzâk b. Hemmâm, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *el-Musannef*. nşr. Habîbürrahmân el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1389/1969.
- Ahmed Emin. *Fecru'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1969.
- Ahmed Naîm. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi / Mukaddime*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1976.
- Aşık, Nevzat. "Sahte Sahâbiler". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1989), 209-224.
- Aynî, Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî. *Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- A'zamî, Muhammed Mustafa el-A'zamî. *İlk Devir Hadis Edebiyatı*. çev. Hulusi Yavuz. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- Akşit, Oktay. *Roma İmparatorluk Tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1985.
- Babinger, Franz. "Rum". *İslam Ansiklopedisi*. 9/766. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1964.
- Bailly, Auguste. *Bizans Tarihi*. çev. Haluk Şaman. İstanbul: Tercüman 1001 Temel Eser Yayınları, 1974.
- Barrow, Reginald Haynas. *Romalılar*. çev. Ender Gürol. İstanbul: Varlık Yayınları, 1965.
- Belâzurî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî. *Ensâbü'l-eshraf*. nşr. Muhammed Hamidullah. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- Belâzurî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzurî. *Futûhu'l-büldân*. çev. Mustafa Fayda. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Brockelmann, Carl. *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*. çev. Neşet Çağatay. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1954.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî vd. 4 Cilt. Kahire: el-Matbaatü's-selefiyye, 1403.
- Büyükcoşkun, Kudret. "Arabistan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/248-252. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Cevad Ali. *el-Mufasssal fî tarihî'l-Arab kable'l-İslâm*. 10 Cilt. Bağdad: Mektebetü'n-nehda, 1976-1978.
- Çelebî, Ahmed. *Mukayeseli Dinler Açısından Yahudilik*. çev. A. M. Büyükçınar - Ö. F. Harman. İstanbul: Kalem Yayınları, 1978.
- Diehl, Charles. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev. Cevdet R. Yularkıran. İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939.
- Efendioğlu, Mehmet. *Arap Olmayan Sahâbiler*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2018.
- Efendioğlu, Mehmet. "Muhadramûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/393-394. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Efendioğlu, Mehmet. "Sahâbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/491-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Fayda, Mustafa. "Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/477-479. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Günaltay, M. Şemseddin. *İran Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Günaltay, M. Şemseddin. *Yakın Şark - Suriye ve Filistin*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınevi, 1980.
- Hatîb, Muhammed Accâc el-Hatîb. *es-Sünne kable'l-tedvin*. Dımaşk: Dâru'l-fıkr, 1400/1980.

- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatîb el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*. nşr. Ahmed Ömer Hâşim. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, 1406/1986.
- Hitti, Philip K.. *Siyasî ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. 4 Cilt. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1989.
- Hommel, F.. "Arabistan". *İslâm Ansiklopedisi*. 1/485-491. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1965.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Abdilber en-Nemerî. *el-İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb (el-İsâbe ile birlikte)*. 4 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-ticâriyye, 1358/1939.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1433/2012.
- İbn Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî. *Lisânü'l-Mizân*. nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde. 10 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, 1423/2002.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Endelüsî. *Cevâmiu's-sîre*. nşr. İhsan Abbâs vd. Kahire, Dâru'l-Maârif, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm el-Endelüsî. *Esmâü's-sahâbeti'r-ruvât*. nşr. Seyyid Kisrevî Hasen. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1412/1992.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm el-Himyerî. *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd. 4 Cilt. Kahire: Matbaatü Hicâzî, 1356/1937.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr el-Muttalibî. *Sîretü İbn İshâk*. nşr. Muhammed Hamidullah. Konya: Hayra Hizmet Vakfı Yayınları, 1401/1981.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Kesîr ed-Dımaşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. nşr. Muhammed İbrahim el-Bennâ' vd. 8 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984-1985.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Maârif*. nşr. Muhammed İsmail es-Sâvî. Kahire: el-Matbaatü'l-İslâmiyye, 1353/1934.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî. *Lisânü'l-Arab*. 20 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, ts.
- İbn Mende, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Mende. *Ma'rifetü's-sahâbe*. nşr. Âmir Hasen Sabrî. İmârât: Matbûâtü Câmîati'l-İmârâti'l-Arabiyyeti'l-Müttehide, 1426/2005.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Basrî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1405/1985.
- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî. *Kitâbü'l-Mevzûât*. nşr. Nureddin Şükrü Boyacılar. 3 Cilt. Riyad: Mektebetü edvâi's-selef, 1418/1997.
- İbnü'l-Esîr el-Cezerî, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. 7 Cilt. Kahire: Kitâbü's-şâ'b, 1970.
- Kaegi, Walter E.. *Bizans ve İlk İslâm Fetihleri*. çev. Mehmet Özey. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2000.
- Kandemir, M. Yaşar. *Mevzû Hadisler*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1975.
- Koçyiğit, Talât. *Hadis Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1977.
- Kubeysî, İyâde Eyyûb el-Kubeysî. *Sahâbetü Resûlillâh fî'l-Kitâb ve's-Sünne*. Dımaşk: Dâru'l-kalem, 1407/1986.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-kütübi'l-Misriyye, 1386/1966.
- Mansel, Arif Müfid. *İran Tarihi ve Arkeolojisi*. İstanbul: Akşam Matbaası, 1934.
- Mansel, Arif Müfid. *Mısır ve Ege Tarihi Notları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1938.

- Mantran, Robert. *İslâm'ın Yayılış Tarihi*. çev. İsmet Kayaoğlu. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1981.
- Muhammed b. Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye el-Hâşimî. *Kitâbü'l-Muhabber*. nşr. Ilse Lichtenstadter. Beyrut: Dâru'l-âfâki'l-cedîde, ts.
- Muhammed Rıza. *Muhammed Resûlüllah (s.a.v.)*. Diyarbakır: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-sahîh*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, 1374/1955.
- Seydişehrî, Mahmud Esad. *Tarih-i Dîn-i İslâm*. sad. Önder Akıncı. İstanbul: Divan Yayınları, 1983.
- Süveydî, Muhammed Emîn es-Süveydî. *Sebâikü'z-zeheb fî ma'rifeti kabâili'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1406/1986.
- Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Süyûtî. *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*. nşr. Abdülvehhâb Abdüllâtîf. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1399/1979.
- Şâmî, Ahmed Abdülhamîd eş-Şâmî. *Fî Tarihi'l-Arab ve'l-İslâm*. Kahire: Mektebetü'l-Anglo el-Misriyye, 1982.
- Şiblî, Mevlânâ. *Asr-ı Saâdet*. çev. Ömer Rıza. İstanbul: Âmedî Matbaası, 1347/1928.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Câmiu'l-beyân fî Te'vîli âyi'l-Kur'an*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî. *Târihu'l-ümem ve'l-mülûk*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1411/1991.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *Benü İsrâîl fî'l-Kur'an ve's-Sünne*. Kahire: Dâru Hırâ', 1388/1968.
- Tanyu, Hikmet. *Tarih Boyunca Yahudiler ve Türkler*. 2 Cilt. İstanbul: Bilge Yayınevi, 1979.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî. *el-Câmiu's-sahîh / Sünenü't-Tirmizî*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir vd. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.
- Vâkîdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî. *Kitâbü'l-Megâzî*. nşr. Marsden Jones. 2 Cilt. Tahran?: Neşr Dâniş İslâmî, 1405/1984.
- Vasiliev, A. A.. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. çev. Arif Müfid Mansel. Ankara: Maârif Matbaası, 1943.
- Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Yakûb b. Vâzih el-Ya'kûbî. *Târihu'l-Ya'kûbî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, ts..
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdullâh el-Hamevî. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, ts.
- Yazıcı, Mahmut. *Sahâbe Bilgisinin Tespiti*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî. *Mizânü'l-i'tidâl fî nakdi'r-ricâl*. nşr. Ali Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1382/1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî. *Tecridü esmâi's-sahâbe*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, ts..
- Zeydan, Corci. *el-Arab kable'l-İslâm*. Beyrut: Dâru mektebeti'l-hayât, ts.